

УДК 343.98

СПОСІБ УЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОЇ ЛІКУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Богдана СТЕЦИК,

здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Львівського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

The article is devoted to the characterization of criminal illegal methods of taking illegal drug activity. On basis of the dispositions of article 138 of the Criminal Code of Ukraine and the practice of its use by law enforcement agencies during the operation of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the author offers criteria for determining illegal drug activity, clarified typical ways of committing crimes of this type.

Key words: criminal offenses, criminological characteristics, way the crime, medical activity, doctor, illicit drug activities.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена характеристиці способів учинення кримінально протиправної незаконної лікувальної діяльності. На підставі аналізу диспозиції ст. 138 Кримінального кодексу України, а також практики її застосування правоохоронними органами за час дії чинного Кримінального процесуального кодексу України запропоновано критерії визначення незаконної лікувальної діяльності, з'ясовано типові способи вчинення злочинів цього виду.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, криміналістична характеристика, спосіб учинення злочину, медична діяльність, лікар, незаконна лікувальна діяльність.

Постановка проблеми. Конституція України у ст. 49 закріплює право громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне страхування. Особливі вимоги у зв'язку з цим висуваються до медичних працівників, діяльність яких безпосередньо пов'язана з реалізацією цього права [1]. Гарантією належної якості медичної допомоги є сукупність організаційно-розпорядчих і кваліфікаційних вимог, найважливішими з яких є здійснення такої діяльності тільки особами, котрі мають належну медичну освіту, відповідно до стандартів медичної допомоги [2]; лікарськими засобами, що відповідають вимогам якості, безпечності й ефективності [3].

Кримінально-правовим засобом захисту громадян від незаконної лікувальної діяльності є ст. 138 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що передбачає кримінальну відповідальність за ведення незаконної лікувальної діяльності. Проте при постійному розвитку методів діагностики та лікування захворювань і травм органи досудового розслідування стикаються з проблемою недосконалої процесуальної й організаційно-тактичної забезпечення розслідування відповідної категорії кримінальних проваджень. Через недоліки в методиці розслідування професійних злочинів медичних працівників, що зумовлює складність їх розслідування, до кримінальної відповідальності за незаконну лікувальну діяльність притягуються лише одиниці.

Якісне забезпечення процесу здійснення провадження досудового розслідування цього виду кримінальних правопорушень відбувається через криміналістичну характеристику, зокрема, способу вчинення злочину. Описання в криміналістичній характеристиці типових результатів застосування того чи іншого способу, тобто залишених слідів його застосування, і місць, де сліди, імовірно, можуть бути виявлені, є базою для визначення сукупності доказових фактів як засобу перевірки загальних та окремих версій, відповідно, про характер події й пов'язаних із нею окремих обставин, як наслідок, базою для формування предмета доказування загалом [4, с. 219].

Актуальність теми. Спосіб учинення злочинів досліджували як криміналісти, кримінологи, так і представники науки кримінального права: З. Фрейд, В.Н. Кудрявцев, В.О. Навроцький, М.І. Панов, Н.П. Пономарьова,

Р.Д. Шарипов, І.Н. Данилін, О.М. Ігнатов, Л.В. Сердюк, Н.І. Загородников.

Питання методики розслідування злочинів досліджували вчені-криміналісти: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.К. Гавло, В.І. Гаєнко, Г.А. Густов, А.В. Дулов, В.А. Журавель, Г.Г. Зуйков, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, А.М. Кустов, В.В. Лисенко, А.Ф. Лубін, І.М. Лузгін, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, М.В. Салтєвський, В.Г. Танасевич, В.В. Тищенко, С.Н. Чурілов, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур, М.П. Яблоков.

Проблемі розслідування злочинів, учинених при наданні медичної допомоги, присвячено роботи І.М. Авдєєвої, Ф.Ю. Бердичевського та В.К. Кудряшова, Л.Г. Дунаєвської.

Окремого наукового дослідження методики розслідування незаконної лікувальної діяльності загалом і криміналістичної характеристики цього виду злочинів зокрема не здійснювалось.

Мета статті – на основі наявних наукових положень криміналістики конкретизувати способи вчинення злочинів, передбачених ст. 138 КК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у медичній сфері, а також окремі юридичні аспекти цих злочинів вивчалися багатьма вченими з різних галузей права, серед яких адміністративне, цивільне, кримінальне, та інших наук, про що свідчать численні монографічні праці українських і зарубіжних учених. Щодо методики розслідування професійних злочинів медичних працівників загалом, то вченими вони достатньо опрацьовані. Проте встановлено, що методики розслідування незаконної лікувальної діяльності розроблено не було, що засвідчує актуальність, важливість і значення для розвитку криміналістичної науки.

Для криміналістичної характеристики незаконної лікувальної діяльності спосіб учинення злочину є одним із центральних елементів. Його значення визначається факторами кримінально-правового, процесуального та криміналістичного характеру. Будучи прямо передбаченим у законі, спосіб злочину – заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою,

яка не має належної медичної освіти, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого (ч. 1 ст. 138 КК України) – є обов'язковим елементом складу злочину, його встановлення є обов'язковим для правильної кваліфікації діяння.

У теорії кримінального права під способом учинення злочину розуміється відповідний порядок, послідовність рухів і прийомів, застосовуваних особою, які утворюють дії з підготовки до злочину (підшукування, пристосування засобів, знарядь, створення умов тощо), його вчинення (дії, безпосередньо пов'язані із зазіханням на об'єкт), а також ті дії з приховування, що відбуваються до моменту закінчення злочину. Однак істотними в криміналістичному відношенні є також дії злочинців, що не належать до складу злочину, але мають вагомe значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Маються на увазі дії з приховування злочину, які виконуються після його вчинення й не містять ознак злочину. Спосіб злочину може бути зумовлений й іншими чинниками, що знаходяться всередині його. Ідеться про спосіб підготовки до злочину і спосіб безпосереднього вчинення [5, с. 6–9].

З іншого боку, він входить у перелік обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України). Для криміналістики він цікавий насамперед як засіб відображення в навколишньому середовищі події злочину. При цьому сліди певного способу вчинення злочину містять найбільший обсяг інформації про злочин загалом і його окремі обставини, коло осіб, серед яких потрібно шукати винного, тощо.

Значний обсяг інформації про злочин міститься в спосіб його вчинення. Не випадково низка криміналістів вважають його головним елементом криміналістичної характеристики злочину, тому що він визначає основні шляхи й напрями розслідування [6, с. 57–75]. Зокрема, В.М. Кудрявцев визначає спосіб учинення злочину як певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, застосованих особою для вчинення злочину [7, с. 32].

Українські криміналісти під способом учинення злочину розуміють сукупність дій, спрямованих на досягнення злочинного результату, або спосіб дій злочинця, що виражається в певній системі операцій і прийомів [8, с. 191]. Його змістову структуру становлять етапи приготування, учинення та приховування слідів злочину. У результаті дії низки причин способи злочинів повторюються, а це дає змогу проводити їх систематизацію та використовувати отримані дані для розробки криміналістичних рекомендацій загального призначення, застосування яких не обмежується завданнями розслідування конкретного кримінального провадження [9, с. 60].

У криміналістичному розумінні в способі незаконної лікувальної діяльності на перший план виходять ті його інформаційні сторони, які стають результатом вияву зовні законної діяльності, проте в результаті, складаючись у єдину картину, надають інформацію про злочин. Як наслідок, спосіб учинення діяння відображається в слідах злочину, що вказують на те, як саме злочинець учинив такі дії: знайшов співучасників (партнерів, найманих осіб), організував злочин: обрав необхідну схему його вчинення, яка, на його думку, надавала можливість найбільш ефективно його організувати з тим, щоб, з одного боку, отримувати прибутки, а з іншого – створити видимість законної лікарської діяльності. Саме ці сліди, що виявляються зовні, дають змогу створити основу для найбільш швидкого розпізнавання первинних інформаційних даних у кримінальному провадженні, виявлення ознак застосування характерного способу вчинення злочину, передбаченого ст. 138 КК України. Це, відповідно, допомагає точніше визначити напрями й методи виявлення інших відсутніх

інформаційних даних про передбачуваний спосіб учинення цього злочину.

Доцільно наголосити на взаємозв'язку способу вчинення незаконної лікувальної діяльності з особою злочинця. Згідно із законодавством про охорону здоров'я, лікувальною діяльністю можуть займатись особи, які мають відповідну спеціальну освіту й відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам. Отже, особами, які мають належну медичну освіту, відповідно до ст. 138 КК України, є особи, які отримали в установленому порядку один із належних документів: а) диплом про медичну освіту, виданий державними вищими навчальними закладами різного рівня акредитації або такими, що до них прирівняні; б) свідоцтво (довідку) про підвищення кваліфікації за останні 5 років, видане державними вищими навчальними закладами різного рівня акредитації, науковими закладами, закладами підвищення кваліфікації й перепідготовки кадрів або такими, що до них прирівняні; в) свідоцтво про присвоєння (підвищення) відповідної кваліфікаційної категорії; г) сертифікат про присвоєння звання лікаря-спеціаліста; д) атестаційно-експертний висновок Української асоціації народної медицини. Особи, які пройшли медичну або фармацевтичну підготовку в навчальних закладах іноземних країн, допускаються до професійної діяльності, у т. ч. на підприємницьких засадах, після перевірки їхньої кваліфікації.

У теорії криміналістики прийнято розрізняти дії щодо підготовки, учинення та приховування злочину. Деякі криміналісти поєднують ці три дії в одну й зараховують їх до способу вчинення злочину. Але більшість учених вважає це твердження помилковим. Наприклад, В.П. Коломаков, досліджуючи проблеми розкриття злочинів проти життя, розрізняв спосіб учинення злочину і спосіб його приховування, де останній він розглядав як дії злочинця, спрямовані на маскування факту злочину й ліквідацію його [10, с. 193–201].

Висловлена точка зору одержала підтримку в працях харківських криміналістів. Так, О.Н. Колесниченко запропонував розрізняти в методиці розслідування спосіб підготовки до вчинення злочину, спосіб самого вчинення злочину і спосіб його приховування. Науковець мотивував це тим, що зазначені дії можуть бути скоєні в різний час, різними особами й мати різне кримінально-правове значення [11, с. 9–11]. За визнання самостійного існування способу приховування злочину, на відміну від способу його вчинення, висловився й Б.М. Коврижних, але запропонував і той, й інший розглядати як елементи інтегрального поняття «спосіб злочину», до якого він включив ще й дії щодо підготовки до злочину [12].

Готуючись до здійснення незаконної лікувальної діяльності, особа злочинця підшукує місце її здійснення, знаряддя та засоби, серед яких можуть бути медичне обладнання, фармацевтична продукція для наочності, орендує або облаштовує місце для здійснення лікувальної діяльності, уживання ліків, підбирає співвиконавців і технічно розподіляє функції (підшукує посібників, інший допоміжний персонал – водіїв, бухгалтерів тощо). Також типовим для злочинця, що готується до вчинення незаконної лікувальної діяльності, є факт підrobки документу про освіту чи дозволу на заняття лікувальною діяльністю, з метою їх подальшого використання.

Прикладом таких підготовчих дій справа, по якій Сихівський районний суд м. Львова виніс вирок від 14.02.2016, яким засуджено гр. П., котрий, використовуючи завідомо неправдиві документи про освіту, а саме: дублікат диплома Російського державного медичного університету Федерального агентства з охорони здоров'я та соціального розвитку РФ про закінчення ним у 1991 році навчання у

2-му Московському ордену Леніна державному медичному інституті імені М.І. Пирогова з неправдивими відомостями про здобуття ним вищої освіти і присвоєння йому кваліфікації лікар за спеціальністю «Лікарська справа»; диплом кандидата медичних наук Московської медичної академії імені І.М. Сеченова з неправдивими відомостями про присудження йому наукового ступеня кандидата медичних наук; диплом доктора медичних наук, виданий Вищою атестаційною комісією РФ, з неправдивими відомостями про присудження йому наукового ступеня доктора медичних наук, займався незаконним лікарюванням, що спричинило тяжкі наслідки для хворих, а саме: проводив операції хворим, у результаті яких настала смерть, загалом згубив не одне людське життя¹.

Стадії безпосереднього вчинення злочину характеризуються найактивнішою діяльністю й різноманітністю способів досягнення злочинної мети, зокрема отримання прибутку шляхом заняття незаконною лікарською діяльністю.

Заняття лікувальною діяльністю означає сукупність окремих актів, дій, прийомів чи операцій, які виконуються в межах стандартів, протоколів, правил, звичаїв та інших нормативно-правових актів щодо надання медичної допомоги. Доцільно виділити такі способи: проведення невідкладних заходів медичної допомоги; обстеження хворого, збір анамнезу, виконання спеціальних діагностичних досліджень; постановлення діагнозу; обрання заходів профілактики захворювання; рішення про госпіталізацію; призначення медичних маніпуляцій або лікарських засобів; підготовка хворого до операції та виконання оперативного втручання; усунення несприятливих наслідків лікувальних заходів; медичний догляд після оперативного втручання.

При вчиненні злочину, як указує Р.С. Белкін, його приховування може бути, але не обов'язково має бути умовою або елементом здійснення способу вчинення злочину, однак у всіх випадках це діяльність щодо приховування злочину. Поняття способу приховування злочину кожен учений бачить по-своєму. Б.Б. Рибников його вбачає як діяльність особи, спрямовану на утаювання відомих їй фактів та обставин скоєного злочину [13, с. 67]. Однак приховування, як видається, не є єдиним способом утаювання інформації й тому наведене формулювання не можна визнати вичерпним.

Г.М. Мудьогін називає спосіб приховування комплексом дій злочинця, які той виконує з метою ухилення від відповідальності за вчинене. Ці дії можуть бути спрямовані на утаювання самої події злочину, його злочинного характеру, участі в ньому самого злочинця [14].

На нашу думку, найбільш правильним і повним є визначення, запропоноване Р.С. Белкіним, згідно з яким спосіб приховування злочину – діяльність (елемент злочинної діяльності), спрямована на перешкоджання розслідуванню шляхом утаювання, знищення, маскування й фальсифікації слідів злочину та злочинця. Під способом приховування злочину в криміналістиці прийнято розуміти діяльність (елемент злочинної діяльності), спрямовану на перешкоджання розслідуванню шляхом утаювання, знищення, маскування або фальсифікації слідів злочину та злочинця і їх носіїв [16, с. 217].

Важливим фактором є те, що спосіб учинення незаконної лікувальної діяльності повинен спричинити тяжкі наслідки для хворого. Під тяжкими наслідками варто розуміти спричинення смерті, заподіяння тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження. При цьому під хворим розуміється не тільки особа, яка насправді має пев-

не захворювання, а й будь-яка інша особа, яка звернулася до винного тому, що сама вважала себе хворою або її вважали хворою батьки, опікуни тощо. Для інкримінування особі ст. 138 КК України необхідно довести, що вказані суспільно небезпечні наслідки перебувають у причиновому зв'язку з незаконним лікарюванням. Заняття медичною практикою особою, яка не має належної медичної освіти, без отримання ліцензії на такий вид підприємництва, що не мало своїм наслідком тяжких наслідків для потерпілого, тягне за собою адміністративну відповідальність за ст. 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Отже, приховування факту вчинення незаконної лікувальної діяльності матиме місце в разі настання тяжких наслідків.

Способами приховування досліджуваної групи злочинів, за позицією М.В. Даньшин, є такі: умисне переміщення пацієнта (потерпілого), який одержав певне дефектне медичне лікування, з одного медичного закладу в інший (при цьому неповідомлення про це) з метою зміни місця виявлення ятрогенії; не оголошення, умовчування перед пацієнтом (потерпілим) фактів ятрогенії або обов'язкового (можливого) виникнення латентних ятрогенних наслідків лікування в майбутньому та їх не занесення й не описування в історії хвороби пацієнта (потерпілого); фальсифікація історії хвороби пацієнта (потерпілого) даними про непроведені обов'язкові чи додаткові аналізи, маніпуляції тощо або із зазначенням вигідних результатів проведених досліджень; заздалегідь підготовлене неправдиве алібі медичного або фармацевтичного працівника; знищення безпосередніми винними особами речової та (або) документальної бази лікування, консультацій, наданих медичних або фармацевтичних послуг тощо (чеків, медичних карток, аналізів тощо) з метою приховування самого факту послуг, що надаються; тимчасове приховування симптомів ятрогенії в пацієнта (потерпілого) шляхом уведення додаткових ліків, речовин з метою приховування дійсних часу та місця злочину; інсценування злочину під некримінальну подію, природну смерть, форс-мажорні обставини, що сталися, тощо; створення видимості нібито побічних ефектів використаних при лікуванні не перевірених, але дозволених до використання фармацевтичних препаратів; підроблення підпису пацієнта (потерпілого) на документах, що свідчать про нібито давання ним згоди на експериментальне використання нових фармацевтичних ліків, препаратів, речовин; залякування, підкуп або інший вплив на пацієнтів (потерпілих); учинення іншого злочину з метою приховування ятрогенії; активне використання службового становища керівництвом лікувально-медичного закладу, тиск або будь-який вплив, продиктований «корпоративною етикою», тощо [16, с. 261–262].

Змістом способу приховування незаконної лікувальної діяльності є сукупність (система) дій, які виконуються з метою утруднення виявлення злочину та його слідів, а також прагнення уникнути відповідальності.

Дії, що спрямовані на приховування злочину, виконуються в різноманітних формах і різноманітними суб'єктами. Проте їх спрямованість визначена самим змістом виконуваної злочинної діяльності.

Способом самого факту приховування незаконної лікувальної діяльності можуть бути приховування місця лікування (часта зміна місця здійснення медичних маніпуляцій із хворими, зміна назви установи здійснення незаконної лікувальної діяльності), знищення знарядь і засобів підроблення документів про освіту чи документів про дозвіл на ведення лікувальної діяльності.

Отже, на основі вказаного виділимо найбільш поширені способи приховування злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, а саме: неповідомлення (не-

¹ Вирок Сихівського РС м. Львова від 14.02.2014 № 37187312 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37187312>.

вчасне повідомлення) про настанні негативних наслідків незаконної лікувальної діяльності, проведення лікування для усунення негативних наслідків чи вжиття заходів для зміни клініки протікання захворювання для неможливості виявлення факту порушення процедури діагностики та (чи) лікування, зміна місця діагностики (лікування), фальсифікація інформації про діагностику та процедуру лікування хворого і знарядь засобів їх проведення, підкуп пацієнта чи інший вплив на нього, інсценування знищення місця проведення процедури діагностики чи (та) лікування під стихійне лихо.

Висновки. Визначення характеристики найбільш поширених способів підготовки, учинення і приховування фактів незаконної лікувальної діяльності має суттєве практичне значення в процесі провадження досудового розслідування, а також теоретичне – для розробки окремої криміналістичної методики. Це пов'язано з детермінацією способу вчинення злочину і властивих йому двох ознак, що мають особливе криміналістичне значення: відносна стійкість і повторюваність.

Спосіб підготовки, учинення та приховування незаконної лікувальної діяльності потрібно розглядати як складне явище дійсності на основі пізнання закономірностей його формування, причин і форм його повторюваності для розробки прийомів і методів виявлення, збирання та дослідження доказів у таких кримінальних провадженнях.

Аналізуючи способи вчинення злочину, передбаченого ст. 138 КК України, доходимо висновку, що незаконна лікувальна діяльність – це вплив на людину шляхом заборонених медичних засобів і методів, або хоча й дозволеними засобами та методами, але здійснюється особою, яка не має на це права (наприклад, проведення медичною сестрою операцій або маніпуляцій, право на здійснення яких надано лише лікареві певної спеціальності, або лікування захворювання внутрішніх органів лікарем-стоматологом).

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801– XI // ВВР України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.

3. Про лікарські засоби : Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 22. – Ст. 86.

4. Щур Б.В. Предмет розслідування та його структурні елементи в методиці розслідування окремих видів злочину / Б.В. Щур // Право і суспільство. – 2000. – № 4. – С. 216–220.

5. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики : в 3 т. / Р.С. Белкин. – М. : Академия МВД СССР, 1977. – Т. 1 : Общая теория советской криминалистики. – 1977. – 340 с.

6. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления / Г.Г. Зуйков, Р.С. Белкин, И.М. Лузгин // Криминалистика. – М., 1978. – Т. 1. – С. 57–75.

7. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М., 1960. – 171 с.

8. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / [М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Ковалова та ін.]. – К. : Видавничий Дім Ін Юре, 2003. – 720 с.

9. Овечкин В.А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками : [учебное пособие] / В.А. Овечкин. – Х. : Юрид. ин-т, 1979. – 63 с.

10. Колмаков В.П. Значение для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни / В.П. Колмаков // Тр. Харьк. гос. мед. ин-та. – 1956. – № 5. – С. 193–201.

11. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : [лекция] / А.Н. Колесниченко. – Х. : Харьк. юрид. ин-т. 1976. – С. 9–11.

12. Коврижных Б.Н. Деятельность органов прокуратуры по делам о нераскрытых убийствах : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Б.Н. Коврижных. – Х. : 1969. – 24 с.

13. Рыбников Б.Б. Проблема сокрытия преступлений и ее место в советской криминалистике / Б.Б. Рыбников // Криминалистический сборник. – Рига, 1972. – С. 67.

14. Васильев А.Н. Планирование расследования преступлений / А.Н. Васильев, Г.Н. Мудьюгин, Н.А. Якубович. – М. : Госюриздат, 1957. – 199 с.

15. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Р.С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1988. – 304 с.

16. Даньшин М.В. Способы приховування злочинів ятрогенного характеру / М.В. Даньшин // Від громадянського суспільства до правової держави : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, 24 квітня 2008 року. – Х. : ХНУ імені Каразіна, 2008. – С. 260–263.